

De penning over de ramp van Woerden van 1813

2021 was in Frankrijk het 'Napoleon jaar' aangezien het 200 jaar geleden was dat de voormalig keizer van het Franse Keizerrijk op het eiland Sint-Helena overleed. Ons land werd in 1810 door Napoleon bij dit keizerrijk ingelijfd maar na zijn nederlaag bij Leipzig in oktober 1813 begon het rijk uiteen te vallen. In november 1813 trokken Russische en Pruisische troepen onze grens over en werd in Den Haag een Algemeen Bestuur uitgeroepen in naam van prins Willem Frederik, de zoon van de voormalige stadhouder Willem V. Het betekende het begin van het einde van de Franse tijd in Nederland. Dit zou voor de stad Woerden, waar het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde op 23 april 2022 bijeenkwam, vergaande gevolgen hebben.

Franse tijd

Oostenrijk en Pruisen sloten in februari 1792 een coalitie tegen het revolutionaire Frankrijk. Kort daarop, in april 1792, verklaarde Frankrijk de oorlog aan Oostenrijk en maakte zich meester van de Oostenrijkse Nederlanden. Het gevangenzetten van Lodewijk XVI door de revolutionairen in Frankrijk in augustus 1792 leidde tot verontwaardiging in Engeland en de Republiek der Verenigde Nederlanden en in november 1792 liepen de spanningen verder op nadat de Franse conventie de Schelde open had verklaard, gevolgd door een decreet waarbij zij steun toezegde aan alle volken die naar het Franse voorbeeld hun vrijheid wilden herwinnen. Na de terechtstelling van Lodewijk XVI kon de vrede niet meer bewaard worden en op 1 februari 1793 verklaarde Frankrijk ook aan Engeland en de Republiek der Verenigde Nederlanden de oorlog.¹

Nadat de Franse legers het grootste deel van de Generaliteitslanden hadden ingenomen trokken zij in november 1794 over de dichtgevroren rivieren naar het noorden. Stadhouder Willem V week uit naar Engeland en in de grote steden hadden omwentelingen plaats waarbij de

Brussel, Napoleon Bonaparte. Z.j. (1811), 45 x 75 mm, lood (collectie: NNC, inv. 1923-0018)

oude besturen werden vervangen. Daarmee ving de periode van de Bataafse Republiek aan.

De Fransen namen aanvankelijk een afwachtende houding aan, aangezien ze dachten dat een op Frankrijk geïnspireerde republiek hen meer voordelen zou brengen dan het land een staatsbestel op te leggen. Toch zouden de ontwikkelingen in de Bataafse Republiek gedomineerd worden door de politieke situatie in Frankrijk waar in vijf jaar tijd maar liefst vier machtswisselingen plaatsvonden die ook in de Bataafse Republiek

iedere keer een andere politieke wind deden waaien. Bij de vierde wisseling, op 9 november 1799, kwam een jonge generaal met de naam Napoleon Bonaparte door een staatsgreep aan de macht.²

Napoleon zag in zijn strijd tegen Engeland een belangrijke rol weggelegd voor de Bataafse Republiek. Zo moest het verbod op de invoer van Engelse goederen beter worden nageleefd en moesten er voorbereidingen getroffen worden voor een invasie van Engeland. Napoleon wilde meer directe invloed uit kunnen oefenen en benoemde Rutger Schimmelpenninck in september 1804 tot raadpensionaris.³ Op 20 oktober 1805 behaalde de Engelse marine in de zeeslag bij Trafalgar een overwinning op de Fransen waarmee zij de maritieme hegemonie kregen. Napoleon zag daarom af van de invasie van Engeland en hij richtte zich nu volledig op het isoleren van Engeland. Om dit te bereiken trok hij de regie nog verder naar zich toe en vormde de Bataafse Republiek in december 1805 om tot een koninkrijk met zijn broer Lodewijk als koning. Napoleon begon zich echter spoedig te storen aan het eigenzinnige optreden van zijn broer en diens coulance jegens overtreding van het handelsverbod met Engeland. Hij gebruikte de Engelse invasie van Walcheren in de zomer van 1809 als aanleiding om Lodewijk op 16 maart 1810 tot een traktaat te dwingen waarbij Zeeland, Brabant en het land tussen Maas en Waal bij het Franse Keizerrijk werden ingelijfd. In het traktaat waren ook clausules opgenomen waar Lodewijk onmogelijk aan kon voldoen en op 1 juli 1810 zag hij zich genoodzaakt zijn abdicatie te tekenen waarna het Koninkrijk Holland bij het Franse Keizerrijk werd ingelijfd.⁴

De Fransen in de verdediging

Napoleons veldtocht naar Rusland in 1812 betekende het begin van het einde voor het Franse Keizerrijk. De veldtocht was een fiasco en vervolgens moest hij zich verdedigen tegen de Pruisen, die zich in maart 1813 met de Russen verbonden en waar de Oostenrijkers zich in augustus 1813 bij aansloten. Zij brachten Napoleon in oktober 1813 bij Leipzig een beslissende nederlaag toe. Het Franse leger zette de terugtocht in richting Frankrijk, achtervolgd door de Pruisen en Russen die daarmee ook onze grenzen naderden.

Gemeentestempel met Keizerlijke adelaar van de gemeente Sprang. Z.j. (1810-1813), 33,5 mm, messing (particuliere collectie)

De eerste Pruisische en Russische troepen werden begin november 1813 bij Grambergen, Deventer en Coevorden gesignaleerd. De Franse militaire bevelhebber in het westen van ons land, generaal Molitor, had op 15 november 1813 zijn hoofdkwartier in Amsterdam verlaten en zijn troepen bij Utrecht geconcentreerd in een poging de Pruisen en Russen bij de IJssel tegen te houden. Voor het Franse leger was het belangrijk om de rivierovergangen en de verbinding met het zuiden in handen te houden voor hun terugtocht naar Frankrijk. Plaatsen als Gorinchem in het westen, Nijmegen en Grave in het oosten en Venlo en Maastricht in het zuiden waren dan ook van groot strategisch belang.⁵

De omwenteling in Den Haag

Zo was de situatie toen op 17 november 1813 enige notabelen in Den Haag een proclamatie afkondigden waarin zij prins Willem Frederik, zoon van de voormalige stadhouder die in Engeland was, tot 'Hooge Overheid' uitriepen. Zij vormden een provisioneel stadsbestuur en Leopold van Limburg Stirum werd provisioneel gouverneur. De Franse prefect en militaire bevelhebber in Den Haag verlieten die nacht de stad en trokken met hun troepen naar Krimpen.

Er werden in de dagen die volgden vergaderingen belegd van oud regenten om steun te krijgen voor de proclamatie van 17 november 1813 en om een Algemeen Bestuur te vormen. De opkomst was echter niet overweldigend. Sommige oud regenten vonden het onwettig om een erkende regering af te zetten en anderen vreesden reper-

cussies als de Franse troepen terug zouden keren. Slechts enkelen bleken bereid te volharden, waaronder Frans Adam van der Duyn van Maasdam en Gijsbert Karel van Hogendorp. Zij stelden op 20 november 1813 een proclamatie op waarin een Algemeen Bestuur werd uitgeroepen tot de komst van de prins, die verwittigd werd en eind november 1813 naar ons land terugkeerde.⁶

Onrust in Woerden

In Den Haag werd kort na de proclamatie van 17 november 1813 begonnen met de vorming van een legertje van vrijwilligers. Een deel van deze vrijwilligers trok op 22 november 1813 naar Leiden om de omwenteling aldaar kracht bij te zetten.⁷ Vervolgens werd de blik op het oosten richting Utrecht gericht waar de hoofdmacht van het Franse leger van generaal Molitor zich bevond en zo viel de aandacht op de stad Woerden.

In Woerden waren de eerste berichten van de omwenteling in Den Haag binnengekomen en op 18 november 1813 had de Franse militaire commandant, kapitein Papillon, enige inwoners gezien die openlijk oranje linten droegen. Hij deed zijn beklag bij burgemeester W. van Oudheusden die echter weinig scheen te willen doen om het te verbieden. Aangezien Papillon slechts drie militairen tot zijn beschikking had week hij uit naar Utrecht. Diezelfde avond verklaarde Van Oudheusden dat de omwenteling was gekomen en dat het toegestaan was om oranje te dragen. De volgende dag werden in Woerden oranje vlaggen gehesen en de Franse keizerlijke wapenborden en adelaars verwijderd. In naam van de prins van Oranje werd een nieuw stadsbestuur geïnstalleerd en aan Den Haag werd bericht dat de omwenteling was voltrokken.

De feeststemming was echter voorbarig want rond het middaguur arriveerden 250 Franse militairen onder bevel van kolonel Falba. Ook kapitein Papillon was aanwezig. Falba liet het stadsbestuur op het stadhuis ontbieden en eiste onder meer dat de keizerlijke wapenborden zouden worden teruggehangen en dat het dragen van oranje zou worden verboden. Er zou een proces-verbaal worden opgemaakt en de burgemeester met drie notabelen zouden naar Utrecht worden gebracht om hun handelen persoonlijk uit te leggen aan generaal Molitor. De Franse troepen zouden tot 20 november 1813 blijven

waarna een permanente bezetting van 25 man achterbleef die door de gemeente zou moeten worden onderhouden.⁸

De ramp van Woerden

Op 21 november 1813 werden in Den Haag berichten ontvangen dat de Franse bezetting van Woerden inderdaad tot 25 man was gereduceerd. Er werden 250 vrijwilligers gemobiliseerd die op 23 november 1813 onder bevel van generaal C.F. de Jonge en kolonel J.G. van Oldenbarneveld, genaamd Witte Tullingh, naar Woerden optrokken en in de namiddag de stad opeisten. De Franse bezetting verliet de stad en trok naar Utrecht waar generaal Molitor in de avond het nieuws vernam dat Woerden was ingenomen.

Molitor vreesde door het verlies van Woerden van zijn bruggenhoofd bij Gorinchem afgesneden te worden en verspilde geen minuut om Woerden weer in handen te krijgen. In de vroege ochtend van 24 november 1813 had hij 1600 man gemobiliseerd die hij onder bevel van kolonel Falba in allerijl richting Woerden liet optrekken. De vrijwilligers in Woerden hadden weinig ervaring, waren slecht bewapend en hadden onvoldoende voorzorgsmaatregelen genomen om de stad tegen een tegenaanval te verdedigen. Franse troepen wisten de stad later die ochtend dan ook via de Utrechtse poort binnen te dringen en deze na enige uren in handen te nemen. Kolonel Tullingh raakte daarbij gewond en werd gevangengenomen, terwijl generaal De Jonge met het

Reinier Vinkeles, Franse troepen naderen Woerden. 1815, 67 x 77 mm, gravure (particuliere collectie)

merendeel van de verdediging de stad via de westelijk gelegen Leidse poort ontvluchtte.

Wat volgde is de geschiedenis ingegaan als de 'ramp van Woerden'. De Franse troepen bestonden voor een groot deel uit Pruisische krijgsgevangenen die in Franse dienst waren getreden en voormalige deserteurs die weer terug waren gekeerd en behoorden daarmee niet tot de meest betrouwbare troepen. De militairen hebben zich verschrikkelijk misdragen. Er werden 26 burgers vermoord en tussen 40 en 50 mishandeld. Er werd op grote schaal geplunderd en een enorme schade aangericht. Op 25 november 1813 trokken zij voor het grootste deel weer terug naar Utrecht en er bleven twee compagnieën achter ter verdediging van de stad.

In de nacht van 27 op 28 november 1813 verliet generaal Molitor de stad Utrecht en trok over de Lek naar het zuiden. Ook de twee compagnieën die in Woerden waren achtergebleven volgden dit voorbeeld. Woerden had een flinke prijs betaald voor de militaire operatie van generaal De Jonge terwijl de Franse aftocht al op handen was.⁹

Einde van het Franse keizerrijk

Op 30 november 1813 arriveerde prins Willem Frederik aan boord van een Brits fregat bij het strand van Scheveningen en hij werd op 1 december 1813 uitgeroepen tot soeverein vorst.¹⁰ Napoleon abdicerde op 6 april 1814, werd naar Elba verbannen en op 23 mei 1814 hadden alle Franse troepen ons land verlaten.

De zegevierende Europese mogendheden bogen zich in Wenen over het vraagstuk van de staatkundige herindeling van Europa. Nederland en België werden verenigd en Willem Frederik aanvaardde op 16 maart 1815 de titel koning der Nederlanden. Napoleon deed nog een laatste poging om zijn positie te herstellen. Hij verliet Elba op 26 februari 1815 en mobiliseerde een leger waarmee hij naar Parijs optrok en waar hij op 20 maart 1815 de macht greep. Engeland, Pruisen, Rusland en Oostenrijk vormden een alliantie tegen Napoleon en trokken ten strijde. Napoleon wilde de vereniging van de geallieerde troepen voorkomen en besloot tot de aanval over te gaan. Het kwam tot een beslissende slag bij Waterloo op 18 juni 1815 waar Napoleon definitief werd verslagen.¹¹ Hij werd door de Engelsen naar het eiland Sint-Helena verbannen waar hij in 1821 overleed.

Penning over de ramp van Woerden

Op zondag 25 november 1838 werd herdacht dat de ramp van Woerden zich 25 jaar geleden had voltrokken. Er werd een kerkdienst gehouden waarbij de emeritus predikant J.A. van Waenen uit Voorburg voorging.¹² Van Waenen was in november 1813 predikant in Woerden geweest en had de verschikkingen zelf meegemaakt. Hij was eveneens lid van een commissie die na de ramp werd gevormd om in de behoeften van de slachtoffers te voorzien.¹³ Er werd ter gelegenheid van de herdenking ook een penning geslagen naar een ontwerp van David van der Kellen. Alex Kussen-

David van der Kellen junior, Herdenking van de ramp van Woerden. 1838, zilver, 38 mm (collectie: Teylers Museum, inv. TMNK 02899)

drager toonde de penning in zijn presentatie tijdens de recente bijeenkomst van het genootschap in Woerden op 23 april 2022. De penning is door Jacob Dirks in zijn standaardwerk over Nederlandse penningen beschreven onder nummer 542 en toont aan de voorzijde het wapenschild van Woerden, deels gedekt door een rouwkleed en schuin geplaatst tegen een cipres, met daarnaast op de grond een dolk en een brandende fakkel. Aan de onderrand een afsnede waaronder de tekst WOERDEN XXIV NOV. MDCC-CXIII. Aan de keerzijde staat een krans van cipresenloof met daarbinnen het opschrift XXV JAAR-KRING DER RAMP GODSDIENSTIG HERDACHT XXV NOV^R MDCCCXXXVIII.¹⁴ De penning heeft een diameter van 38 mm en is volgens Dirks in zilver en brons geslagen. In de collectie van de Nationale Numismatische Collectie (NNC) bevindt zich echter eveneens een gouden exemplaar.¹⁵

De herinneringen zullen de slachtoffers nog lang zijn bijgebleven. In 1888, 75 jaar na de ramp, verscheen er in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* nog een kort berichtje over een 97-jarige vrouw uit Utrecht die de ramp als jonge vrouw had meegemaakt. Zij zal op dat moment waarschijnlijk tot de laatsten behoord hebben.¹⁶

Noten

1. Jorissen, Th. (1877) *De eerste coalitie en de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam) 9, 11-13, 15-17.
2. Legrand, L. (1895) *Geschiedenis der Bataafsche Republiek*, vertaald door H. Pyttersen (Arnhem) 58, 69-71, 141, 154.
3. Colenbrander, H.T. (1908) *De Bataafsche Republiek* (Amsterdam) 99, 107f, 126, 144, 151-152, 181-182, 223, 278, 285.
4. Colenbrander, H.T. (1911) *Schimmelpenninck en Koning Lodewijk* (Amsterdam) 20, 54, 63, 180-182, 188-189, 194, 202-203, 212.
5. Colenbrander, H.T. (1941) *Inlijving en opstand* (Amsterdam) 173, 176, 202, 207-209.
6. Naber, J.W.A. (1909) *Overheersching en Vrijwording, geschiedenis van Nederland tijdens de inlijving bij Frankrijk juli 1810 - november 1813* (Haarlem) 267-273, 275-280, 284, 289, 291-292, 312, 328.
7. Overvoorde, J.C. (1813) Leiden en omgeving, in: *Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813*, 3 (Haarlem) 358-359.
8. Meulman, J. (1815) *Woerden in slagtaand MDCCCXIII* ('s-Gravenhage) 15-25.
9. Buuren, P.A. van (1913) Woerden, in: *Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813*, 3 (Haarlem) 393, 395, 402-403, 405-408.
10. Gelder, H.E. van (1913) 's-Gravenhage, in: *Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813*, 3 (Haarlem) 94, 97.
11. Bas, W.G. de (1939) *Quatre-Bras en Waterloo* (Amsterdam) 11-12, 19-20, 24.
12. Waenen, J.A. van (1839) *Leerrede ter dankzegging aan God voor de verschooning onder de plundering en den moord, te Woerden gepleegd, op den 24 november 1813*, uitgesproken bij gelegenheid van derzelver XXV jarige herdenking op den 25 november 1838 (Leiden).
13. Waenen, J.A. van (1814) *Werkzaamheden der Commissie ter leniging van de ramp de stad Woerden en derzelver ingezetenen, op den 24 November 1813 overgekomen* (z.p.).
14. Dirks, J. (1889) *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen, geslagen tussen november 1813 en november 1863*, 1 (Haarlem) 464-465.
15. NNC, inv. PE-09145.
16. *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 30 november 1888.

*Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.*

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.